

E) A Földközi tenger nyugati medencéje.

I. Az Apennini félsziget.

a) Sicilia.

Azon hegység, melynek végágai alatt Tripolisz épült, a Kis-Syrtis egész nyugati partmellékeit borítja. Éjszakkéleti végpontja a Bon fok, melynek közelében az ó-kor egyik leghatalmasabb városa, Karthágo feküdt. — A Bon fok és Sicilia között a távolság alig 150 km , úgy hogy Sicilia az Afrika és Apennin félsziget közti hézagot mintegy áthidalja. — Ezen áthidalás még tökéletesebbnek fog látszani, ha tekintetbe vesszük, hogy a Sicilia és Afrika közötti tengerben azonkívül még kisebb szigetek is vannak, melyek e két földrész megközelítését és összeköttetését mindenkoron nagyban elősegíteték. Ezen kisebb szigetek: Pantellaria és keletfelé Gozzo és Malta. Az utóbbi kettő az angolok birtoka, kik Malta szigetén La Valette erősségében oly bevehetetlennek tartott sziklavárral bírnak, mely nekik a Földközi tenger feletti uralmat biztosítja.

Sicilia nyugati — tehát Afrikához legközelebb fekvő — partjain van Trapani (Drepanum). Ez valamint a vele szemközt látható Aegatisziget csoport a rómaiak és punok között vívott nevezetes két ütközetnek volt színhelye. A sziget déli partján még Marsala (Lilibæum) és Girgenti (Agrigentum) jelentékenyebb városok; az utóbbi virágzását a környéken levő kénbányáknak köszönheti.

A Pessaro foknál a part északfelé kanyarodik, meredekebb lesz s gazdagabb használható öblökben, a miért az ó-korban ezen part be volt hintve virágzóbbnál virágzóbb községekkel. Ezek között első helyet foglalt Syracusae. Hajdani dicsősége elmúlt; régi fényét és gazdagságát piszok váltotta fel, mely sötét utcáit ellepi. Éjszakra tőle fekszik Catania (Katana), az Aetna tövénél elterülő sík és termékeny vidék legjelentékenyebb helyége (Ximeto).

Éjszakan van Messina, kitünő kikötővel, történelmi multját a tőle nevezett szoros melletti fekvésének köszönheti.

A sziget éjszaki partján legfontosabb város Palermo (Panormus). Említhető még Milazzo (Mylæ) a rómaiak első tengeri győzelmének szin-

helye. Ettől éjszakra fekszenek a Lipari szigetek. Ezek között Stramboli, folyton működő tűzhányóval.

Sicilia belseje hegyvidék. Hegyei az Apennin hegységnek a Messinai szoros által megszakított folytatásai. A keleti parton emelkedő Aetna tűzhányó hegy.

A mai Sicilia nem az többé, a mi az ó-korban volt; erdeitől meg van fosztva; forrásvizei és patakjai kiapadtak; lakosai elfajultak, meglustultak s elszegényedtek. Innen van, hogy most a tengerpartokon kívül, hol a lakosság idegen elemekkel is érintkezik, belsejében alig találunk említésre méltó helyet. A legnagyobb belföldi város Caltanissetta, a sziget közepe táján.

b) Dél-Olaszország.

Siciliát az Apennin félszigettől az éjszaki részén alig 3 $\frac{1}{m}$ széles Messinai szoros (Scylla, Charybdis) választja el. A félsziget déli csúcán találjuk Reggiót (Rhegium). Az Apennin félszigetnek azon része, mely innen a Tyrhenumi tengerbe ömlő Volturno folyóig s az Adriai tengerbe kinyúló Gargano hegyfokig húzódik, Dél-Olaszországnak nevezetik.

Dél-Olaszország tengerparti tagozása következő: Reggiótól éjszakra a keleti és nyugati parton egymással szemközt két öböl látható (Scyllace, Eufemia). Az ezen két öböl közötti termékeny területet a görögök Italiának nevezték, a mi aztán később az egész félsziget neve lett.

A keleti parton legnagyobb a Tarantói öböl. Ennek éjszaki részén épült hajdan Tarentum. Első virágzását az öblében található biborfestésre alkalmas csigáknak s a környékeken szépen tenyésző s finom gyapjút szolgáltató juhoknak köszönhetette.

A Tarantói öböl délkeleti végét a Leuca fok jelöli, mely az Apuliai félszigetnek déli végpontja. — Apulia partvidéke termékeny terület. A part hosszában fekvő helységek között meg kell neveznünk Otrantót, mely után az Apennini és Balkáni félszigetet elválasztó mintegy 70 $\frac{1}{m}$ széles tengerszoros van elnevezve. Éjszakra tőle Brindisi (Brundisium), újabb időben vasúti összeköttetéseinél fogva új jelentőségre emelkedett. Dél-Olaszország keleti partvidékeinek éjszaki végpontját a Gargano félsziget képezi.

Dél-Olaszország nyugati partvidéke hegyesebb, mint a keleti. kisebb öblökben tehát itt nincs hiány, de mind ezek között legfontosabb a Nápolyi part három egymásután következő öble, melyeknek partvidéke az Apennini félsziget leggazdagabb és legvonzóbb területét képezi. Ezen öblök; a salernói, a nápolyi és a gaetai öblök.

A salerno öböl mellett fekszik Salernó (civitas Hippocratica) s Amalfi, mindkettő a középkorban fontos szerepet játszott.

A nápolyi öböl az előbbtől a Sorrentoi félsziget által van elválasztva. Ennek mintegy folytatása Capri, mely már a rómaiak idejében is szerepelt.

Ez kopár sziklafalaival s az alattok elterülő dús növényzetű lejtőkkel csudálatosan vonzó hatást gyakorol a szemlélőre. Maga a félsziget jó déli gyümölcsöt s híres bort adó kertjei, éjszakra tőle a Nápolyi öbölben fekvő Nápoly s a háttérben álló s füstölgő Vezuv, oly tájkép, mely a maga nemében egyetlen és páratlan. Nápoly maga az Apennini félsziget legnépesebb városa.

A Gaetai öböl mellett fekszik Gaeta vára.

Dél-Olaszország belsejét tekintve, az kisebb részben sík, nagyobb részben hegyvidék. — Hegyei: Az Apennin hegység déli része. Kezdődik ez a Messinai szorosnál az Aspromonte hegygyel s húzódik innen Calabrián át északfelé a Monte Polino-ig. Ezen terület legfontosabb helysége Cosenza.

A M. Polinótól a hegység legmagasabb gerincével a félsziget közepe táján húzódik a Nápolyi Apennin neve alatt, a Volturno forrásvidékéig.

E főgerinctől délkeletre egy mindinkább alacsonyodó hegylánc húzódik, az Apuliai síkság felé. Ezen vidék főhelye Potenza, nagy juh- és gyapju-kereskedéssel.

Az Ofanto patak által szelt Apuliai alföld (Asculum, Cannæ) ez idő szerinti középpontja Foggia.

A Nápolyi Apennintől nyugatra, terül el a Campaniai síkság, melynek közepén a magányosan álló Vezuv tűzhányó, lávával borított lejtőivel (Herculanum, Pompéji) emelkedik. — Nápoly vidékének szépségét emelik a szép piniafenyők s a tetemes magasságú, terebélyes mandolafák.

c) Közép-Olaszország.

A Gargano hegyfoktól Ancona-ig a keleti part öblökben szűkölködik s maga Ancona is csak a Traján által mesterségesen kibővített kikötőjének köszönheti virágzó kereskedését. — Közép-Olaszország nyugati határvonala ennél sokkal hosszabb. Terjed ez ugyanis a Gaetai öböltől északnyugati irányban egészen Genova-ig.

Ezen partvidék déli része lapos; nagyobb öblökben, s így virágzó tengeri városokban is szűkölködik. — A Piumbino foktól nyugatra számos kisebb sziget látható. — Ezek között a legnagyobb Elba; ez már az ókorban is kitérő vasa miatt ismeretes volt. — Ezen sziget hidalja át a Közép-Olaszország és Corsica közti tengert s határt képez a Liguriai- és Tyrhenumi-tenger között.

Corsica zord hegyvidék. Északfelé a szigetből egy hosszú félsziget nyúlik ki, melyen a sziget hajdani főhelye Bastia épült, szemközt Elbával, mely közte s a szárazföld között az összeköttetést megkönnyítette. Nyugati partja, számos kisebb öblökkel bir.

Ezen öblök legnagyobbika mellett fekszik Ajaccio, a sziget jelenlegi fővárosa s a francia kormányzó lakhelye. A sziget déli részén van

Bonifacio, a hasonnevű szoros mellett, mely Corsicát Sardiniától elválasztja.

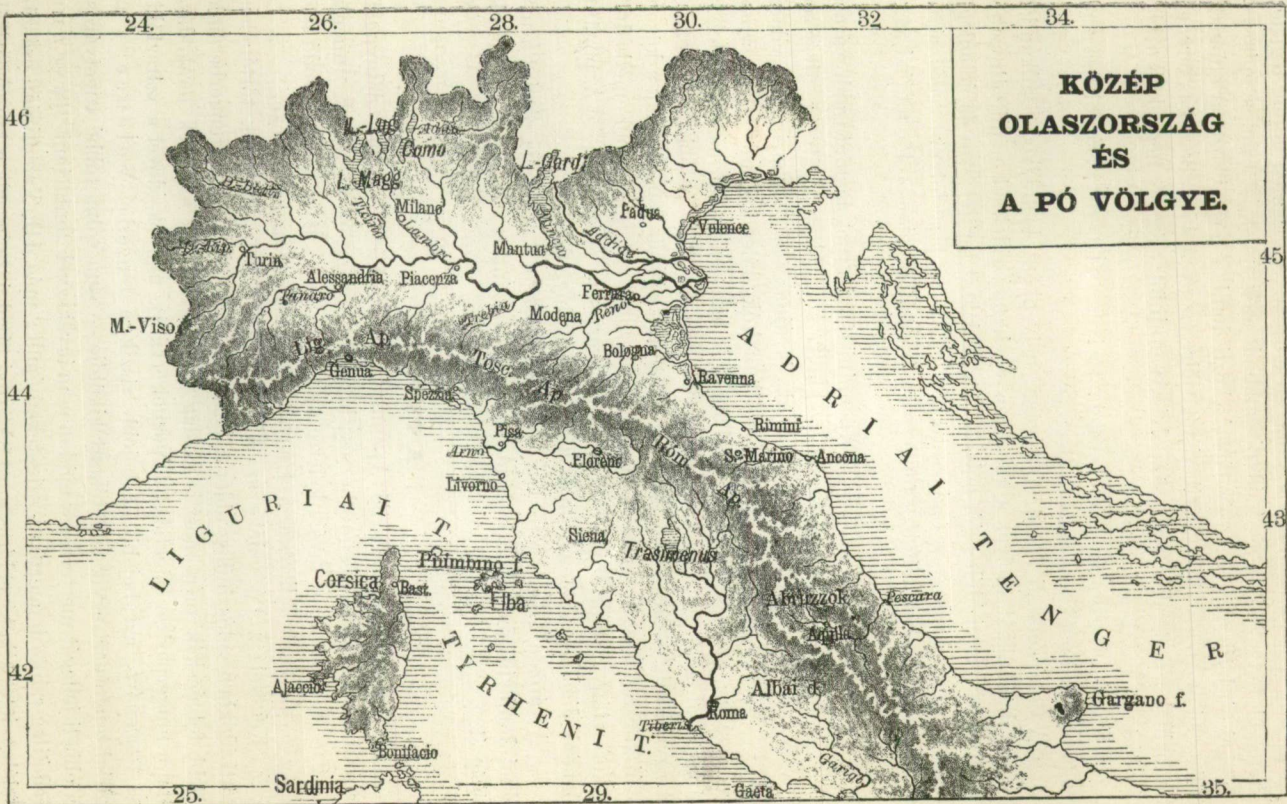
Sardinia hosszúkás négyszöget képez. Éjszaki és déli partján számos öböl van, kevesebb a nyugatin, míg keleti partja öblökben majd nem teljesen szűkölködik. Éjszaki részén kis síkságon épült **Sassari**. Még nagyobb kiterjedésű síkságot találunk a sziget délnyugati részén. Ezen termékeny vidék terményeinek kiviteli helyei, az egymással vasút által összekötött **Oristano** és **Cagliari**, hasonnevű öblök mellett, az utóbbi a szigetnek főhelye. A sziget többi részeit apróbb hegyek borítják; ezen hegyek ércekben igen gazdagok; különösen ólom találtak itt nagy mennyiségben. Partjain a halászat igen virágzó s a lakosság egyik főjövedelmi forrását képezi (rája, szardella). Ez idő szerint Corsica francia-, Sardinia pedig olaszbirtok.

A Piumbino foktól éjszakfelé haladva az Arno folyó torkolatáig, a part külső arculata nem igen változik. Az Arno torkolatához közel van **Pisa**, egyes nagyszerű épületei tanuskodnak még régi fényéről s hatalmáról. — Nagyobb jelentőségű most a tőle délre épült **Livorno**, mesterségesen ásott kikötővel. — Az Arno folyó torkolatától éjszakra látható **Spezzia**, Olaszország hadi kikötője. Itt a hegyek a part közvetlen szomszédságába lépnek s délre nyitott ív alakban képezik a **Genuai** öböl éjszaki határát. — Ezen öböl éjszaki partjain fekszik **Genova**. Ezen város középkori nagy tengeri hatalmának elvesztése után jelenlegi virágzását kiválólag azon körülménynek köszönheti, hogy innen vezet át a legkényelmesebb hágó az Apennin hegység főgerincén a **Pó** alföldjére. Ezen hágón most vasút van átvezetve.

Az Apennini félszigetet szelő Apennin hegység Genuatól nyugatra az Alpokból ágazik ki (mormotta). Innen kelet-dél-keleti irányban húzódik a **Liguriai Apennin**; a hegységnek délkeleti folytatása innen **Ancona** tájáig **Toscanai Apenninek** neveztetik, a mely a délre irányuló **Római Apenninnel** áll összeköttetésben.

A Római Apennintől délre kezdődik a hegység legzordonabb, legvadabb s legmagasabb része: az **Abruzzok**. Az Abruzzokban találjuk az Apenninek legmagasabb csúcsát a **Gran-Sassó**t. Az Abruzzok két főgerincét elválasztja a **Pescara** folyó, melynek völgyében **Aquila** a vidék egyedüli nagyobb helysége.

Az Apennin keleti lejtői igen gazdagok hegyi patakokban, melyek rövid útat végezhetve, az Adriai-tengerbe ömlenek, a tengerig húzódó hegyágak által egymástól elválasztva. Fontosabbak ezeknél az Apennin délnyugati lejtőin eredő folyók s ezek között különösen az **Arno** és a **Tiberis** (**Tevere**). Mindkettő forrása a Toscanai Apenninban van, még pedig igen közel szomszédságban egymással. — Az Arno mellett legnagyobb város **Florence**, mely az Apennin félsziget történelmében mindenkor igen fontos szerepet játszott.

**KÖZÉP
OLASZSZÁG
ÉS
A PÓ VÖLGYE.**

7*

Az Arno és Tiberis által szelt vidék az Apennin hegygerincétől elágazó középrendű hegyek és dombok által van borítva. A toskanai felföld legjelentékenyebb helye Sien a, hajdani hatalmát még most is számos építészeti emlékei hirdetik. A Chiana és Tiberis közti dombos terület közepét elfoglalja a Trasimenus tó. A Tiberistől délre az Albai vulkanikus eredetű dombvidék emelkedik. Ezt a Nápolyi Apennintől elágazó hegyektől a Gargliano patak választja el.

Közép-Olaszország azon területe, melyet a Tiberis alsó folyása szel: Campagnának nevezetetik.

A Campagna di Róma sík terület, helyenként kiemelkedő vulkanikus eredetű dombokkal, melyek a különben egyhangú vidéknek némi változatosságot adnak. Régi időben jól művelt, sűrűn lakott terület volt ez, jelenleg a nagymérvű erdőirtás és a régi csatornák elhanyagolása folytán, egészségtelen terület, melyhez délfelé a tengerpart irányát követve a Pontini mocsarak vidéke csatlakozik.

E területnek s az egész Apennini félszigetnek legfontosabb városa Róma, a pápa s az olasz király székhelye s az olasz királyság fővárosa. E város csudálatos keveréke az ónak és újnak, az egyháznak és világinak. — Márványpaloták romjain épült kunyhók, düledező omladékok, szomszédságában az egyesített olasz állam újonnan emelt kormányépületei, a pápák által emelt építészeti műreemek s magányosok palotái váltakoznak itt egymással; — az ó-kor megmentett műkincseihez sorakoznak a középi és új-kor művészeti remekei; Jupiter s társainak templomaiból emelkedtek a keresztény isteni tisztelet bámulatot gerjesztő csarnokai s a pogány rómaiak diadalmi oszlopait most a kereszt jelvénye díszíti.

A város a Tiberis által két részre van osztva s elfoglalja részint a toskanai dombvidékből idáig húzódó végágakat, részint az Albai dombok éjszaki végágait.

d) A Pó völgye.

A Toskanai- és Ligúriai Apennin képezi a Pó alföldjének délnyugati határát. A Ligúriai Apenninhez csatlakoznak nyugaton az Alpok, innen a Lago-Maggiore taváig keletre nyitott — majd délre kidomborodó ívet képezve, melynek déli része a Lago di Garda tónak a vidéke.

Keletfelé a Pó vidéke az Adriai tengerre néz, melynek történelem előtti időkben valószínűleg öblét képezte. — A Pó s az Adriai tengerbe ömlő kisebb folyócskák még most is gazdag iszaptartalmúak s ennek lerakódása által a tengerparton szigeteket képeznek (Lidi), melyek idővel a szárazfölddel összenöve, azt bejebb és bejebb viszik a tengerbe. Venecia — az Adriai tengerpart egyik jelentékeny kikötője — sem volna többé szigetváros, ha ebbeli jellegét mesterséges módon nem igyekeznék föntartani. Ravenna eredetileg szinte tengerparti szigeteken épült; még III. Valentinián császár idejében jeles kikötővel bírt s most $8\frac{7}{10}$ -nyi távolságra fekszik a tengerparttól.

Ravennától délre a tengerpart emelkedni kezd, s Rimini városnál az Apenninek alacsonyabb ágai már a tengerig húzódnak. Innen délre Anconáig a tengerpart az ó-korban virágzó gyarmatokkal volt behintve, melyekből a Via Aemilia vezetett a Pó völgyébe. Ezen út irányát most egy vasút követi, mely ezen Emilianak nevezett vidéken Riminiből a Pó jobb partján fekvő Piacenza városába vezet. — Ezen hely fontossága hajdan abban állott, hogy innen keletfelé a Pó partjai elmoosarasodtak, s így ez volt az utolsó hely, melyen a Pót nagyobb seréggel át leheté lépni. Ezen tekintetben a hely a legutolsó időkig tartotta meg jelentőségét s csak most, midőn a Mantua és Modena, valamint a Padua és Bologna közötti közvetlen vasúti összeköttetés létesítve van, szűnt meg Piacenzának e tekintetben fontossága.

Maga a Pó forrásai a M-Viso keleti lejtőin vannak. Innen északkeleti irányban folyik Turin városáig. E városnál ömlik beléje a Dora Riparia s tovább keletfelé a Dora-Baltea, melyek az Alpok legáltalmasabb csúcsainak vizeit a Pó felé viszik. — Továbbá balparti mellékfolyói még az Alpokból jövő Ticino (L. Maggiore), Lambro (L. Lugano), Adda (L. di Como), s Mincio (L. di Garda).

Mindezek rövid felső folyás után az alföldre érnek, melynek különben is termékeny talaját — a lakosok által kellőleg öntözésre felhasználva — még termőbbé s jövedelmezőbbé teszik. Ezen veteményes kerthez hasonlítható vidék számos történelmi nevezetességű helyei között legfontosabb Milano, Lombardia hajdani büszke fővárosa.

A Pó jobb parti mellékfolyói közt legnagyobb a Liguriai Apenninben eredő Tanaro. Mellette emelkedett Alessandria azon hágó védelmére, mely innen az Apennin hegységen átvezet s kényelmes közlekedést enged a Genuai öböl felé s innen a tengerpart hosszában haladva Közép-Olaszország belsejébe. — Ebben rejlik Alessandria fontossága. (Marengo, Novi.)

A Tanaron kívül jobbról a Pó még a történelmileg nevezetes Trebiát és a Renot veszi fel. Az utóbbi Ferrara vidékén egyik ágával a Pó vizével áll összeköttetésben, de azért innen délfelé kanyarodva — Ravennától éjszakra, külön ömlik az Adriai tengerbe.

Éjszakon a Pó deltával még az Addige folyó is összeköttetésben áll.

e) **Visszapillantás az Apennini félsziget általános viszonyaira.**

Az Apenninek által borított terület külső alakulása szerint az Alpokra támaszkodó s délkeleti irányban a Földközi tengerbe nyuló félszigetet képez (kel. hossz. 24—36°; éjsz. szél. 37—47). Ezen félsziget nem bír oly gazdag tengerparti fejlődéssel, mint keleti szomszédja, de előnyére szolgál az, hogy nem oly tömör, mint amannak éjszaki része, hanem csekély szélességben két tenger közé ékelve, nyulik délkelet felé; — de, mint amannak kivált déli részei, úgy itt is a déli rész gazdagabban tagozott, a miért már az

ó-korban is virágzó városokkal, különösen görög gyarmatokkal volt behintve oly annyira, hogy méltán a «Nagy-Görögország» nevét elnyerhette.

A félszigeten végig húzódik, annak mintegy gerincét képezve, az Apennin hegység láncolata, Gennától — Trapani városáig. — Az Apennin többnyire szűk és meredek. Iránya az egész félsziget természeti alakulására döntő befolyást gyakorol: a félsziget két keleti alföldje s egy nyugati nagyobb kiterjedésű dombvidéke s kisebb alföldje az Apenninek irányától van feltételezve.

Nagyobb folyók a félszigeten nem találhatók, csekély szélességénél, de még inkább azon körülménynél fogva, hogy a főgerinc többnyire a félsziget közepe táján húzódik. — Csak ott, hol a gerinc vagy kelet vagy nyugat felé a tengerpartot éri, képződhetik a tulsó lejtőkön nagyobbacska folyó; így a Tiberis és Arno s északon a termékeny alföldet szelő Pó, mely rövid folyásadacára, az Alpokból jövő mellékpatakok nagy vízbőségének köszönheti jelentőségét.

Az éghajlati viszonyokat illetőleg Olaszországban három különböző éghajlatú vidéket lehet megkülönböztetni: A Pó földje déli gyümölcsöt még csak kivételesen érlel; az Apennin hegyvidéke, erdeiktől s ennek következtében termőföldjüktől megfosztott lejtőivel s szűk ugyan, de termékeny s mindig zöldelő völgyeivel; s végre a nyugati vidék területei, melyek között első helyen áll Nápoly és környéke.

A Pó alföldje Olaszország veteményes kertjének, Campania gyümölcsösének nevezhető; az Apennin hegysége pásztori életre, a tengerpart hajózásra és kereskedelemre hivatató. A területek ezen különféleségén alapul a lakosok foglalkozásának különbsége is. A lakosok nyelvekre nézve olaszok, származásra a régi Italia népeinek utódjai, keverve a népvándorlás idejében ide vetődött elemekkel. Az ország éjszaki részeinek szorgalmas, józan, takarékos és értelmes lakossága földműveléssel foglalkozik (rizs) s a szépen tenyésző eperfák által feltételezett selyemtenyésztést meggyökeresítette; a hegyek lakói féktelenek, s a vagyon és személybiztonságot felette veszélyeztetik (brigantok); a déli síkságok, de kivált a városok s ezek között első helyen a főváros lakosságának nagy része, a henyeséget és dologtalanságot szereti s azért alig találunk más országra, hol a nagyobb városokban annyi volna a koldus, mint Közép- és Dél-Olaszországban s Sicilia szigetén. Egy közös tulajdona van Olaszország összes lakóinak: a művészet iránti nagy fogékonyság, mely az itt összehalmozott ó-, közép- és új-kori remekekben folytonos tápot nyer.

Az egész Apennin félsziget, San-Marino — Corsica és Malta-Gozzo kivételével — az Olasz királyságot képezi (300,000 □ $\frac{7}{10}$ m, l. sz. 28 mil.), melynek fővárosa Róma. — Malta-Gozzo angol birtok; Corsica Franciaország kiegészítő része; S.-Marino köztársaság.

Természeti tárgyak.

a) Ásványok.

1. A kén tiszta állapotban világos-sárga színű. Hevítve sajátos szagot terjeszt, könnyen ömlik és fojtós gőzterjesztés között ég kék lánggal. Ömlés közben előbb higfolyó és világos sárga, később sűrű és barna lesz. Ha a megömlesztett ként hideg vízbe öntjük, az tézstanemű képlekeny anyaggá változik, mely érmek és domborművek utánzására használható. Zárt edényben hevítve elpároltatható, s ha gőze meghűtetik, megmerevül és az úgynevezett kénvirágot adja. A kén leginkább vulkanok környékén fordul elő péld. az Aetna mellett, a Lipari szigeteken és Girgentinél. Használtatik: lóporgyártásra, gyujtófakészítésre, hordók tisztítására, szövetek fehéritésére, kénsavgyártásra és számos más célra.

2. A láva nem valamely önálló kőzet, mert minden izzó anyagot, mely a vulkánokból kifoly és megmerevedik, lágának neveznek. Ennél fogva maguk a lágák is oly különbözök, a mily különbözök a kifolyó anyagok. A lágának felszíne gyakran likacsos, mint valamely salak, belseje azonban tömör alkatú. Színe többnyire szürke vagy feketés. Némely lágák puhák és könnyen elporladnak, mások ellenben nagyon kemények és jó épületkövet szolgáltatnak.

b) Növények.

1. A mandolafa (*Amygdalus communis*) közép nagyságú fa, mely korábban virágzik, mint leveledzik. Halaványpiros, nagy virágai többnyire kettejével állnak. Lándzsás levelei fűrészelték és nyelesek. Nedv nélküli zöld gyümölcsei hegyes tojásalakúak; az édes vagy keserű ízű magját laza csontnemű héj fedi. Az édes magvú kedves csemege, és az eledelében sokféleképen élnek vele; de magában, minthogy sok olaj van benne, nehéz emésztésű, és terhére van a gyomornak. Készítik belőle a mandolatejet, mely igen jó hivesítő ital minden belső forróságokban. Preselnek belőle mandola-olajt.

2. A pini a fenyő (*Pinus Pinea*) nagyon terebélyes koronájú és igen hosszú tűlevelű fenyő, melynek tojásalakú tobozai és élvezhető magvai vannak. Ezek a kereskedésben fenyőmandola vagy «pignoli» néven árultatnak és úgy használhatnak mint a mandola.

3. A selyem eperfa (*Morus alba*) közép nagyságú fa vagy cserje, különböző alakú levelekkel, melyek majd tojásalakúak és osztatlanok, majd szívídomúak és szabálytalanul kimetszettek vagy karélyosak és fűrészelt szélűek. Termése egy összetett bogvó, mely édesízű és élvezhető. A selyem eperfa leveleivel szokták a selyemhernyókat tartani. Chinából származik, most sok helyen termesztik a selyemtermelés miatt. Sárgászínű fája butorok és szerszámokra dolgoztatik fel.

4. A rizs (*Oryza sativa*) a melegebb tartományokban nagyban termesztik, iszapos talajt kedvel, melyet időnként mesterségesen el lehet vízzel árasztani. Szára egyszerű, levelei hosszú vonalidomúak. Virága apró kalászkákból álló buga. Kemény, fehér magva, a rizs, úgy mint a zab, héjba van burkolva, melyet lehámoznak és úgy hozzák a kereskedésbe.

c) Állatok.

1. A marmotta (*Arctomys marmotta*) nagyságára nézve hasonlít a macskához, de vastagabb. Nyaka vastag, szárjai rövidek, fülei aprók, szőre

hamuszínú és verhenyes. Rendszerint gyökerekkel, füvekkel, gyümölcsessel él; de a kicsiny korában megszeliidített, kenyeret, húst és mindent, a mit adnak neki, megeszik. A lyukát villa formán két ágra készíti, mohot és szénát rak bőven a fenekére. Mihelyt az első őszi hideget megérzi lakóhelyének nyílásait mesterségesen becsinálván, megmérveedik, s a telet benne végig aluszsza. Mikor seregestől legel, vagy a napon héverész, hol egyik, hol másik közülök, hátulso lábaira ágaskodván, vagy valami magas helyre felmenvén, szélyel néz, és ha időváltozást, vagy valami közelítő veszedelmet veszen észre, erős füttyentéssel adja a többinek tudtára, mire azok is azon módon felelvén, szélyel szaládnak. Húsát megeszik a szegény szávojárók, noha az nem a legjobb ízű; zsirjával mécselnek, a bőrét pedig szüicsmunkára fordítják.

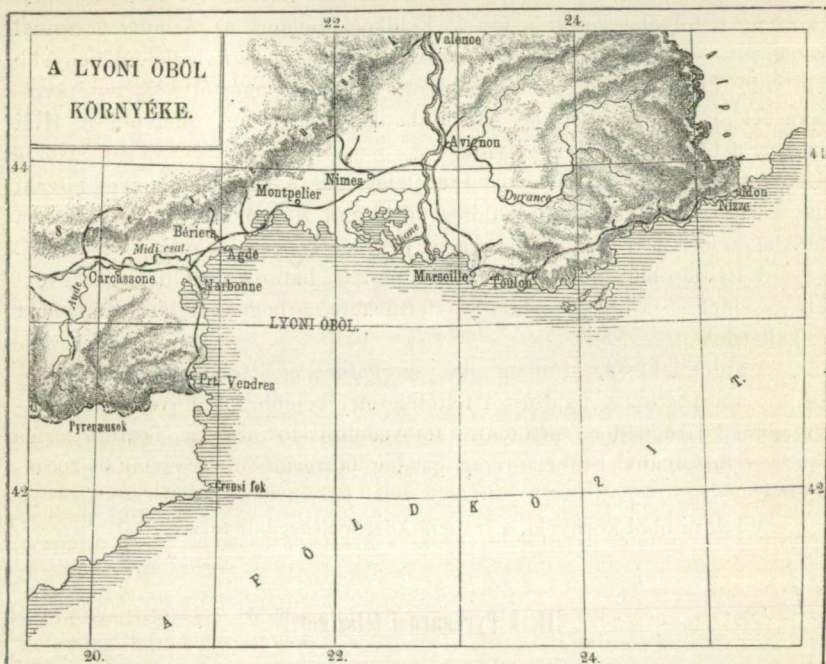
2. A már ványozott rája (*Raja marmorata*) lapos, korongidomú, csodálatos testalkatú hal, melynek verhenyesbarna hátán öt kerek, szemalakú kék foltja, rövid vastag farka és két hátszárnya van. Puha teste csupasz, szemei fölül vannak, szája a világosabb színű hasrészen keresztben áll. Feje és terjedelmes mellszárnyai között egy sajátos mészere van, melylyel villanyos ütésekét gyakorolhat. Húsa kevés becsü. A Földközi tengerben más rokon fajokkal elég gyakori.

3. A szardella (*Clupea encrasicolus*) atyafias a heringgel. Arany színű feje, kékes zöld oldala és fehéres hasa van. Ritkán nő egy arasznyi hosszúságra és egy hüvelknyi szélességre. A Földközi tengerben, nevezetesen Sardinia körül, melyről nevét is vette, igen bőven találattik. Mikor ívik, számtalan sokasággal jön elő a mélységből a tenger partjaihoz. Mihelyt megfogják, azonnal elvágják fejét, bélét kivetik és beszóván hordóba rakják. Megeszik ugyan némelyek magába is ecettel és olajjal; de kivált különféle eledeleknek és mártásoknak készítésére használják.

4. A selyempille vagy selyembogár (*Bombyx Mori*) eredetét Chinából vette, hol mint egyéb pillék, szabadon él és selymét az élőfákra aggatja. A hatodik század közepén két barát a tojásait s a vele való bánásnak titkát Konstantinápolyba hozta. A tizenkettedik században Olaszországban, majd Európának többi országaiban is elterjedvén, az iparnak és kereskedésnek nagy és nevezetes tárgyává lett. Apró kerek, sárgás vagy kékes tojásaiból, leginkább Májusban, apró fekete hényócskák kelnek ki, melyek eperfalevéllal élnek és naponként legalább két annyit esznek, mint a menyit nyomnak. Egyedül a mérséklett meleget, tiszta és száraz levegőt szeretik, és ennek mivoltához képest hatod-nyolcad vagy tized nap alatt négyszer megvetkezvén, még sokkal nagyobb ehetők, fehérebbek, simábbak és mindmind nagyobbak lesznek. Az utolsó vetkezés után hatod-heted nappal a torkuk táján tüzes vereség látszik, többé nem esznek, nyughatatlanok és ide s tova futkosván, elváltozásra való helyet keresnek, hol magoknak selyemből fehér vagy sárga színű bábházat csinálnak, melynek kókkon a neve. Első napon csak a külső rendetlen szöveményt készítik el, másnap fónják a szép szálás selymet, melyből 250—300 méternyit le lehet egy foltába gombolyítani, utoljára csinálják azon tojás hártya forma bőrös borítékot, melyben mint bábok az időnek és levegőnek változásai ellen csendes biztonságban maradhatnak. Két vagy három hét múlva apró szárnyaik növen, pille formában jönnek elő; még az nap párosodnak és a hímek haladék nélkül, a nőstények pedig miután harmad nap alatt 4—500-at tojtak, elvégzik életüket. Azokat, melyeknek selymét haszonra akarják fordítani, elrejtésök után hatod-heted nappal vagy kemence melegével, vagy forró víz gőzével, vagy terpentinnel szagával, meg szokták fojtani.

II. A Lyoni öböl melléke.

A Genuai öböltől a tengerpart délnyugati irányban húzódik odáig, hol szemközt vele a Hyeri szigetecsoport látható. A tengerpart itt mindenütt meredek, de számos öböl által megszakított. Az ó-korban itt keletkezett városok közül maig is különösen Nizza tartotta meg jelentőségét, nem ugyan mint kikötő, de üde levegőjével különösen tüdőbetegnek téli tartózkodásra felette alkalmas hely. (Közelében Monaco.) A Hyeri szigetektől éjszaknyugatra találjuk — egy tág öböl háttérében — Toulont Francia-

ország déli hadi kikötőjével, mely különösen azóta nyert fokozott jelentőséget, mióta Algeria Franciaország kormánya alá jutott.

Toulonnál kezdődik a Lyoni öböl, mely innen Port-Vendresig húzódik. A Lyoni öböl keleti részén van Marseille (Massilia), mely virágzó kereskedését különösen azon szerencsés körülménynek köszönheti, hogy innen a Rhone tág völgye kényelmes, akadálytalan közlekedést enged a belföld felé. — Marseille mellett ugyanis elmaradnak a tengerpartot eddig kísért hegységek; a part alacsony lesz és mocsaras, számos tengerparti tavakkal s a part hosszában emelkedő zátonyokkal, melyek a hajózást különösen a Rhone deltájában felette nehezítik. Azért Marseille is nem a Rhone

torkolatánál, hanem attól keletre épült s ennek köszönheti, hogy még most is ép, használható kikötője van.

A Rhone éjszokról délre irányzott folyásával a Provence és Languedoc tartomány határvonalát képezi. Alsó folyása alföldet szel. Ezen alföld közepe táján épült a Rhone és Durance összefolyásánál Avignon, mely hosszabb időn keresztül a pápáknak állandó lakhelyül szolgált s ez által világtörténelmi fontosságot nyert. — Languedoc tartományon át a Cevennek széles kiterjedő hegysége húzódik, melynek déli lejtői kitünő bortermesztő vidéket képeznek (Nimes, Montpellier, Béziers, Carcasson.) A Cevenneket a Pyrenaeusoktól elválasztja az Aude völgye: Innen a Midi csatorna az Atlanti óceánba ömlő Garonne folyóba vezet, s így a Földközi tengert az Atlanti oceánnal összeköti. — Az Aude völgyében az ó- és középkorban legjelentékenyebb hely volt Narbonne a tenger mellett, most a tengertől $8\frac{1}{2}$ m-nyi távolságra fekvő szegény helység az: felibe került Agde, melynél a Midi csatorna a Földközi tengerbe nyílik.

Az Aude folyótól délre fekvő területet már a Pyrenaei hegyek éjszakai ágai borítják, melyek Port-Vendres városánál a tengerig húzódva, abba meredeken leereszkednek. A Pyrenaeusi hegység keleti végpontja a Creusi fok.

A Lyoni öblöt környező terület éghajlata, határozottan délinek nevezhető; a vidék — a hol öntözhető — termékeny, a hegyek lejtői kitünő bortermesztőnek.

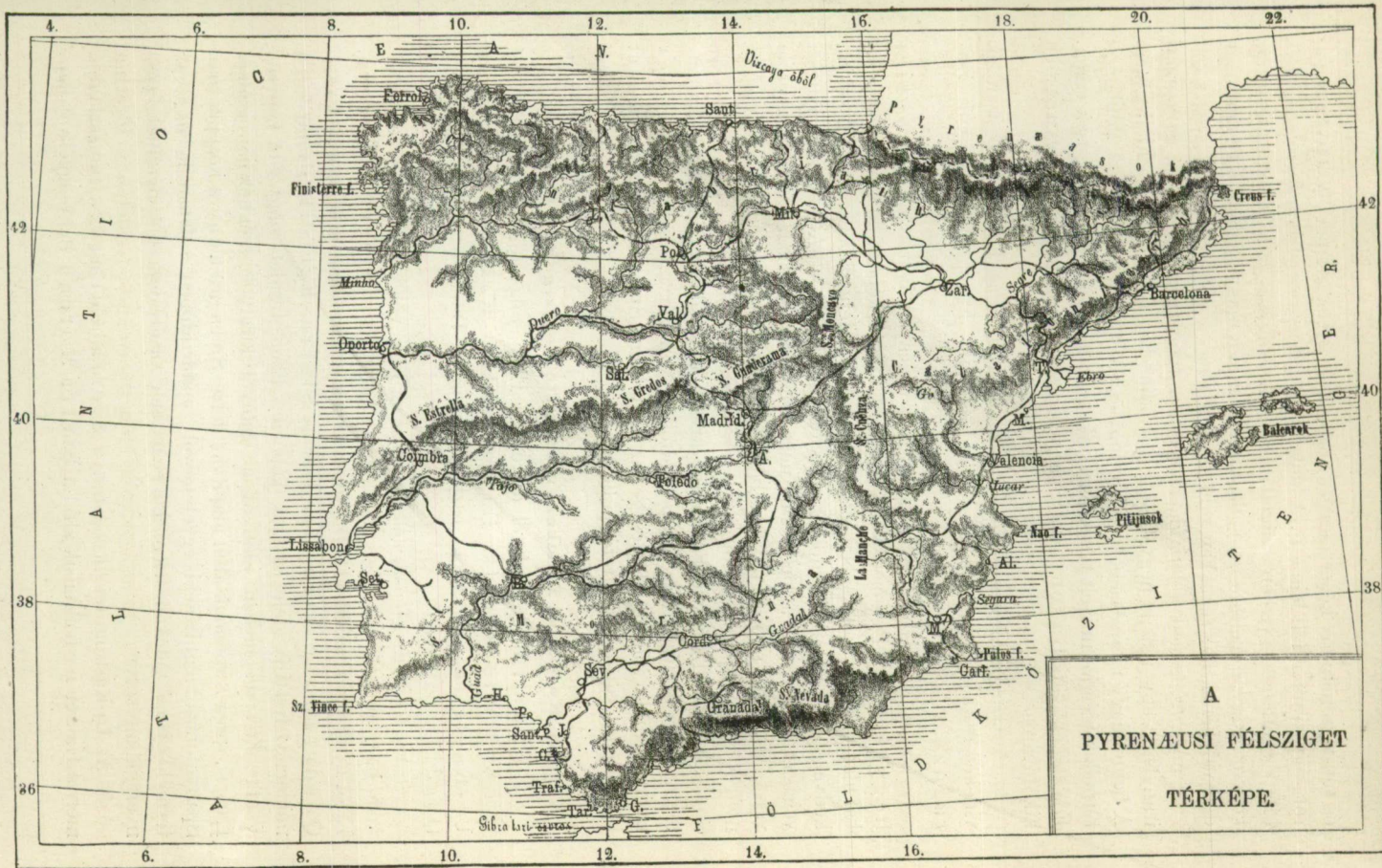
A vidék lakossága francia ajkú, szorgalmas és értelmes nép; foglalkozása a tengerparton a hajózástól feltételezett, bejebb földművelés és állattenyésztés. Languedoc tartomány főjövedelmi forrását a bortermesztés képezi; e tartomány Franciaország gazdag bortermésének egy ötödét szolgáltatja.

A Lyoni öböl környéke a francia köztársaság déli része.

III. A Pyrenaeusi félsziget.

a) A Pyrenaeusok, az Ebro völgye és a Cataloniai és Cantabri hegység.

A Creusi foktól a Pyrenaeusok nyugati irányban egészen az Atlanti-Oceánig húzódnak. A Pyrenaeusok szakadatlan hegyláncolata ily módon a tőle elnevezett félszigetet elválasztja a szomszéd Franciaországtól. A hegység éjszakai lejtői meredeken emelkednek a dél-francia alföldből. Délfelé a főgerinc ugyan szinte meredeken ereszkedik le, de némi előhegységektől környezve, még sem képez oly nehezen megközelíthető sziklafalat, mint az éjszakai oldalon. — A Pyrenaeusok keleti fele franciának, a nyugati rész spanyolnak nevezetik, azon országok után, melyeknek területén a főgerinc húzódik. Az egész hegylánc igen szegény alkalmas hágókban s csak két a hegység keleti és nyugati végén átvezető út közvetíti a Pyrenaeusok inneni

A
 PYRENAUSI FÉLSZIGET
 TÉRKÉPE.

és túli tartományok közötti közlekedést. A hegység gerincei többnyire kopárrok, úgyszintre a déli lejtők is. A kopár s még hozzá az afrikai forró szeleknek kitett sziklafalak vízben szükölködnek. A völgyek szűkek, szakadozottak, kövesek s így művelésre nem alkalmasak; innen magyarázható a Pyrenaeusok déli vidékének helységekben való szegénysége.

A Pyrenaeusok keleti főgerincétől, a tengerpart közelében, délnyugati irányban, egy másik hegylánc is húzódik. Ez a Cataloniai hegység. A benne nagy mennyiségben előforduló só, salétrom és kőszén a különben is termékeny és jól művelt tengerpart lakosságának vagyonosságát csak emeli. E vidéken van Barcelona Spanyolország leggazdagabb s legvirágzóbb kikötővárosa.

A Cataloniai hegyektől éjszakra elterülő s az Ebro által szelt sík vidéket Aragoniai alföldnek nevezik. Középe táján fekszik Zaragoza.

Az Ebro felső völgyét elválasztja a Vyzcaya öböltől a Cantabriai hegység. Ez a Pyrenaeusok nyugati folytatását képezi, de amazoknál sokkal alacsonyabb, szélesebben kiterjedő s a közel tenger behatása alatt sokkal kedvezőbb éghajlati és időjárási viszonyokkal bír. — A hegység nyugati végágai alatt fekszik a történelmi nevezetességű Ferrol. Délnyugatra tőle van a Finisterre fok, melyet hosszú időn át az európai szárazföld nyugati végpontjának tartottak.

Az éjszaki partvidék, számos kisebb öblei dacára is, nem alkalmas tengeri kereskedelemre, mivel a belföldtől el van zárva. Csak Santander nyert az újabb időben jelentőséget az által, hogy Spanyolország fővárosával közvetlen vasuti összeköttetésbe hozatott.

b) A Kastilliai fensíkok, a választó hegységek és Granada.

A Cantabriai hegységtől délre s az Ebro völgyétől délnyugatra terül el a Kastilliai fensík. Ezt egy éjszaki Ó-Kastiliai, és egy déli Új-Kastiliaira szokás osztani, amaz a Duero, ez a Tajó és Quadiana vidéke.

Az Ó-Kastiliai fensík keleti alapját az Ebro völgyéből meredeken emelkedő hegylánc képezi, melynek legmagasabb része Sierra-Moncaya. Ettől nyugatra ágaznak el a Duero és Tajó közt vízválasztót képező Sierra-Quaderama, Sierra-Gredos és Sierra-Estrella, melyek ily módon Ó-Kastilia déli határát képezik. Ezen terület nagyobb városai: Valladolid, hosszú időn át a spanyol királyok székhelye; éjszakra Leon, még a rómaiak által alapítva; délre Salamanca, a középkorban Spanyolország leghíresebb egyetemével; újabb időben a fensík keleti s legtermékenyebb vidékén fekvő Palencia, vasuti összeköttetéseinél fogva nyert jelentőséget.

Az Új-Kastiliai fensík keleten a Sierra-Cuenzára támaszkodik, mely a La Manche fensík által a Sierra-Morena hegységgel van kap-

esolatban; az utóbbi Új-Kastília déli határvonalát képezi. — Az Új-Kastiliai fensíkot két folyó szeli: a Tajó és Quadiana. Felső völgyeik alig észlelhető emelkedés által vannak elválasztva s csak nyugatra emelkednek a Toledo i hegyek magasabbra, a fensíkot két részre egy éjszaki (Tajó) és egy délre (Quadiana) osztva.

A Tajó felső folyása által szelt vidék pusztai jellegű; a Tajó mellék-patakjai nyári időben többnyire egészen kiapadnak. Ezen egyhangú s gyéren lakott vidéken épült Aranjuez, a spanyol királyok hírneves kastélyával és kertjével, mely az elhagyott pusztá vidékkel szembetűnő ellentétet képez. Éjszakra tőle van a Tajó egy kis mellék-patakja (Manzanares) mellett Madrid, Spanyolország fővárosa s II. Fülöp óta a spanyol királyok állandó lakhelye (Escorial). Aranjueztól nyugatra említendő még Toledo. Hajdani nagyságát és fényét csak romok hirdetik; számos templomai és egyházi céloknak szolgáló épületei hirdetik, hogy Spanyolország egyházi középpontját képezi.

A Quadiana által szelt terület az előbbinél kedvezőbb éghajlatú s valamivel termékenyebb; de ez is el van hanyagolva és rosszul művelve. Itt Bajadez, a spanyol és portugali vasutak csatlakozási pontja s a vidék kevés terményeinek főpiaca.

A La Manche fensíktól délkeletre terül el a termékeny Valenciai dombvidék. Ennek főhelye a tengerparton épült Valencia. Éjszakra tőle van Murviedro, a régi Saguntum helyén (Hanibal). — Délre a Nao fok megkerülése után találjuk Alicante kikötő várost s ettől délnyugatra Murciát, nem messze a Palos foktól, melynek közelében a történelmi nevezetességű Cartagena épült.

A Nao foktól keletre fekszenek a különben szigetekben oly szegény Pyrenæusi félszigethez tartozó Pityusok és a Balearok.

Murcia és Cartagena már azon hegység végágai alatt épültek, mely innen a tengerpart hosszában a Granadai hegyek nevezete alatt egészen a Gibraltari szorosig húzódik. Legmagasabb hegycsoport ezen hegységben a Sierra-Nevada. Ezen még a Pyrenæusoknál is magasabb hegységen az éghajlati ellentétek oly szembetűnően találkoznak, hogy e tekintetben Európa egyik legsajátságosabb vidékének nevezhető. A hegyek örök hóval borított csúcsai csudálatos ellentétet képeznek a völgyek afrikai forróságával, a magaslatok alig mohot termő kopár sziklái, a völgyek csudálatos, dús növényzetével. Ezen vidék fő helye Granada. A Granadai hegyek bámulatos gazdag növényzetük mellett (paratólgy, Sz.-János kenyérfa) ércekben is igen gazdagok. — Jellemző e vidéken a dús növényzettől feltételezett rovarok bősége, ezek között különösen kiemelendő a kőrisbogár.

A hegység nyugati és délnyugati végpontjait képezi a Trafalgar és Tariffa fok. Gibraltar (Gib al Tarik) — egy a szárazfölddel összenőtt sziklaszigeten fekszik. Ezen az angolok által rendkívül megerősített sziklavárnak fontossága, fekvésében rejlik.

c) **Andalusia.**

A Granadai hegyek s az ércekben gazdag s erdeitől még egészen ki nem fosztott Sierra-Morena között folyik a *Quadalquivir*. Ezen tekintélyes nagyságú s alsó folyásában hajózható folyó szeli *Andalusiát*. — Ezen alföld nyugati része az *Atlanti-Oceánra* néz. Itt a tengerpart lapályos s nehezen megközelíthető. — Kivételt képez *Cadiz*, mely egy sziklás félsziget által védett kitünő kikötővel bír. A *Quadalquivir* torkolatánál említésre méltó *Sanlúcar*. Inuen a folyó kisebb hajókkal egészen *Sevilláig* hajózható. — *Sanlucartól* éjszakra van *Palos* (*Columbus*) és *Huelva*, az utóbbi a *Sierra-Morena* érceinek lerakó helye s elszállításuk főkikötője (kéneső). Említendő még a *Sevilla* felett fekvő *Cordoba*, a mórok uralkodásának idejében virágzó város, jól művelt s gazdagon jövedelmező vidéken. Most a város elszegényedett, vidékének termékenysége a hanyag művelés folytán csökkent, egyes területek a szükséges öntözés elhanyagolása folytán, egészen terméketlenekké váltak.

d) **Az Atlanti Oceán melléke.**

A félszigetnek nyugati partvidéke a *Sz.-Vince* foktól a *Minho* torkolatáig igen egyhangú. Összesen két — a szárazba mélyebben benyuló öblöt találunk itt, közel szomszédságban egymással. Az egyik a *Tajó* torkolata, a másik a tőle délre fekvő *Setubali* öböl. — Ezen nyugati partvidék a *Pyrenæusi* félsziget belföldi fensíkjainak folytatását képezi, csak hogy itt ezen fensíkok fokozatosan leereszkedtek s csak kivételesen ereszkednek meredeken a tengerbe. A félsziget főfolyói közül három ömlik itt a tengerbe: a *Minho*, *Duero* és *Tajó*. A *Minho* alsó folyása délnyugati; a *Duero* egyenesen nyugati iránynyal ömlik *Operto* mellett (box) a tengerbe; a *Tajó* torkolata *Lisza* *bon* mellett tágas, a tenger felé mindinkább szűkülő öblöt képez. Ezen a nyílt *Oceán* viharjai ellen biztos menedéket nyújtó öböl tágas kikötőjének köszönheti *Lisza* *bon* világtörténelmi nevezetességét s virágzó kereskedelmét (földrengés 1755).

e) **Visszapillantás a Pyrenæusi félsziget általános viszonyaira.**

A *Pyrenæusi* félsziget *Európa* három déli félszigete közül a legnagyobb s legtömörebb. Külső alakulása szerint az *Atlanti-Oceán* és *Földközi* tenger közé helyezett s e kettőt egymástól elválasztó felföld (kel. h. $8-10\frac{1}{2}^\circ$; éjsz. sz. $36-44^\circ$).

Hegyeit tekintve, négy párhuzamos hegyláncot különböztethetünk meg: Az éjszaki és déli tengerparti hegyeket, a *Kastiliai* fensíkot két részre választó hegység és a *Kastiliai* fensík és *Andalusiai* alföld között válaszfalat képező hegylánc. Ezen négy keletről nyugatfelé haladó hegylánc összekötő kapcsa az *Ebro* jobb partját kíséző meredek emelkedés, mely a *Pyrenæus* hegységgel együtt bezárolja a félsziget keleti részét elfoglaló *Aragoniai* alföldet.

Folyóvizeinek legnagyobb része az Atlanti-Oceánba ömlik, csak egy nagyobb folyója ömlik a Földközi tengerbe. Nagyobb tavakban a félsziget egyáltalában szükölködik.

Éghajlata szárazföldi, végletekben csapongó, kivételt csak a félsziget éjszaknyugati és éjszaki partvidéke képez.

A Pyrenæusi félsziget mostani lakossága sok mindenféle népelemnek a keveréke. A félsziget keleti nagyobb részének lakói most spanyoloknak, a nyugati kisebb rész lakosai, portugaloknak nevezik magokat. — Mind a két nép azelőtt nagyon hatalmas és gazdag volt, de most, midőn régi hatalmát elvesztette s a megszokott kereseti forrásoktól meg lett fosztva, régi dőlyfét, fenhéjazását, dicsekedését megtartotta ugyan, de szegénységét régi dicsősége foszlányaival kénytelen takargatni.

Államok szerinti beosztását tekintve, a félsziget legnagyobb részét elfoglalja Spanyolország (500,000 □ $\frac{1}{m}$ 17 mil. lak.), a kisebb nyugati rész Portugalia (90,000 □ $\frac{1}{m}$ 4½ mil. lak.). A Pyrenæusok között van Franciaország és Spanyolország közé beékelve a kis Andora köztársaság s délen Gibraltár, az angolok birtoka.

Természeti tárgyak.

a) Ásványok.

1. A kéneső apró cseppek, vagy gömbök alakjában fordul elő, ónfehér élénk fémfényű, és a vele érintkező kezét vagy üveget nem vedvesíti meg. Az aranyat, ezüstöt, ónt és horganyt feloldja, amalgammá változtatja, a mivel egy üveg lap egyik oldalát bevonván, tükrök készülnek. Ezenkívül a különféle mérők ú. m. légsúlymérő, hőmérő stb. előállításához használják.

2. A salétrom mint kivirágzat vagy mint vékony bevonó réteg jelenik meg a föld felszínén. Színe fehér; vízben oldható és hűsítő, sós íze van. Izzó lemezre dobva elpuffan. Az istállókban, vagy túlnépes emberi lakásokban, a falakon gyakran fehér por mutatkozik, a mely többnyire salétrom. A salétromot a lőporgyártáshoz használják, mely szén, kén és salétrom keverékéből áll, továbbá salétromsav előállításra, üvegtészítésre és gyógyító szerül.

b) Növények.

1. A paratólgy (*Quercus suber*) 6—12 méter magas fa, melynek nagyon vastag, mélyen repedezett szivacsos kérge van, az úgynevezett parafa. Apró tojásdad levelei öblösen fogazottak, örökzöldek és bőrneműek, felső lapjuk zöld, az alsó fehér molylyal van bevonva. A paratólgy leveleit a gubódarázs megszúrja, hogy tojását belerakja, minek következtében feldagad és síma gubicsok keletkeznek, a melyek a téntakészítésre a legjobb. A parafát dugaszoknak, cipőtalpaknak használják.

2. A Sz.-János kenyérfa (*Ceratonia siliqua*) közép nagyságú, veres kérgű fa; két vagy hárompárjával szárnyalt bőrlevelei örökzöldek. Gyümölcse bőrnemű, fel nem hasadó hüvely, melynek belső húsos állományában számos, igen kemény barna mag van. Ezen fa a Pyrenæusi félszigeten egész erdőket képez. Hüvelyének húsos része a szamaraknak kedves eledele, de emberek is élvezik.

c) **Állatok.**

1. A kőrishogár (spanyol légy) (*Lytta vesicatoria*) fémfényű zöld 10—21 mm hosszú és 6 mm széles bogár. Nyulánk teste puha, feje nagy és széles, hosszú csápjai fonalidomúak. Juniában és Juliusban jön elő, kőrís, bodza és leginkább orgona-fákon lakik és azoknak nem kevés ártalmára van. Kedvetlen nehéz szaga a hajlásából szivárgó igen erős csipős olajos nedveségtől van; ez annyira maró és égető erejű, hogy a vele bánóknak, nehogy ártalmokra legyen, kesztyűt kell vonni, és a szájukat s orrukat szorgalmatosan be kell kötni. Ebből készítik az ismeretes nagy hasznú hólyagszívó flastromot, és más hathatós gyógyító szereket.

IV. Az Atlasz vidéke.

A Pyrenæusi félszigetet elválasztja Afrikától a 15 km széles Gibraltari szoros. E szoros nyugati, az Atlanti-Oceánra néző nyílásánál fekszik Tanger, Marokkonak főikötője, keleti nyílásánál Ceuta, mely a spanyolok birtoka. Tangertől délre az Atlanti-Oceán partja a Ghir fokig hegyvidék ugyan, de helyenként kisebb kiterjedésű sík területeket is találunk a tengerparton, különösen a kis tengerparti folyók torkolatainál. Ezen termékeny területek egyikén találjuk Mogadort, virágzó élénk tengeri kereskedelemmel, melyet a főváros közelsége még tetemesen fokoz.

A nevezett foktól éjszakkeleti irányban húzódik a Magas-Atlasz a Földközi tengerbe ömlő Mulaja folyócska forrásvidékéig. A Magas-Atlasz és tenger közötti, számos kisebb folyócska által szelt területen, két virágzó várossal találkozunk: az egyik Marocco, a másik Fez. Az előbbi pálmák és olajfaligetek között, a maroccai szultán székhelye, az Atlasznak gyakran hóval borított csúcsai alatt, a másik Afrika ezen részének legiparosabb városa, élénk kereskedelmi viszonyban a tőle délkeletre fekvő sivatag oázisainak lakóival.

A Mulaja folyócska forrásainál, a hegység két részre oszlik. Az egyik rész éjszakfelé húzódik a Gibraltari szorosig s onnan keleti irányban a tengerpart irányát követve egészen a Blanko fokig, ennek a neve Kis-Atlasz; a másik amattól változó távolságban, de vele hasonló irányban a Bon fokig s ezt Nagy-Atlasznak nevezik. E szerint ezen terület természetesen négy részre osztható:

A Földközi tenger partvidéke, mely sziklás és nehezen megközelíthető öblöcskében gazdag, a miért minden időben tengeri kalózok kedvenc buvó helyét képezte.

A Kis-Atlasz vidéke, gyakori esőzések által kellőleg öntözött, termékeny s dús növényzetű hegyvidék.

A Kis- és Nagy-Atlasz közötti mélyedés, mely sós tavakban s pusztai folyócskákban bővelkedik, de kevésbé termékeny talajú és gyéren lakott terület. — S végtére:

A Nagy-Atlasz vidéke. Ennek északi lejtői termékenyek, de délfelé már átmenetet képez a szomszéd Zahara sivatag felé.

A Földközi tengerre néző partvidék legfontosabb helyei a régi Alger (Algier) s a franciák — mint Algeria jelenlegi birtokosai — által alapított s virágzásnak indított kikötőhelyek: Oran és Philippeville. A terület keleti végén, a Bon és Blanko fokok között van egy öböl, mely a Nagy- és Kis-Atlasz végágait egymástól elválasztja. Itt a Földközi tenger közepe táján, szemközt Siciliával a phoeniciaiak gyarmatot alapítottak, melyből idővel a hatalmas Karthago nőtte ki magát. Karthago elpusztult, de romjai

közelében emelkedett Tunis, Éjszak-Afrika egyik legnagyobb városa, nagy karaván kereskedéssel a szomszéd Zahara oázisai felé.

Az Atlasz vidéke három tartományra van felosztva: nyugati részén van a Marokkói szultánság; keleti szomszédja a franciák gyarmattartománya, Algeria; ehhez csatlakozik keletfelé Tunis, mely a legújabb időben szinte a franciák birtokába került.

Ezen három tartományt, a szomszéd Tripoliszsal együtt Berberiának szokás nevezni, lakói után, kiknek legnagyobb része berberekből áll. A berberek egy része állandóan letelepedett, másik része nomád életet él; nomádok még az itt tartózkodó arabok is, míg a moriskok és európaiak a városok iparúzó s kereskedő elemét képezik. Végtere néger is nagy számban található e területen.

Afrika imént tárgyalt területe bővelkedik ragadozó vadakban, az orosz-lán és leopárd gyakoriak, itt találjuk továbbá a fúrge gazellát s a szárnyasok közül ez a gyöngytyúk eredeti hazája.

Természeti tárgyak.

a) Állatok.

1. Az orosz-lán (*Felis leo*) Afrikának sivatagjain lakik. A legnagyobb orosz-lán két méter hosszúságú, bojtos farkán kívül, mely maga egy méternyi. Igen nagy feje, csaknem négyszögletű ábrázatja s karcú dereka van. Szőre a háta táján vörhenyes, a hasa körül fehéres. A hím orosz-lánnak a nyakán és szügyén serénye van, de a nősténynek nincsen. Tekintete és ordítása rettenetes. Erejére nézve felülmulja a tigrist. Megtámadja a legnagyobb állatokat, de nem öl le egyszerre többet, mint a mennyi éh gyomrának kielégítésére szükséges. Nagy ereje és megrettenhetetlen bátorsága mellett sok nemes indulatot mutat: aprólékos gyenge állatokat nem szokott bántani; a vele jóltévők iránt való háladatosságának sok példái vannak. Sok jeles tulajdonságaiért az állatok királyának is nevezetett. Járása csendes, és nem annyira futással, mint nagy ugrással halad. Azért ásott és zöld ágakkal vékonyan befedett gödrökben szokták megfogni. Annyira megszeliidíthető, hogy ura akarátjának mindenben enged. Az orosz-lán, valamint egyéb ragadozó nagy állatok, nem felette tenyésző, és noha egyszerre hármat kölykezik, mégis többnyire csak egyet nevel fel, mivel a többiek fogaik nehéz jövése miatt eldöglenek.

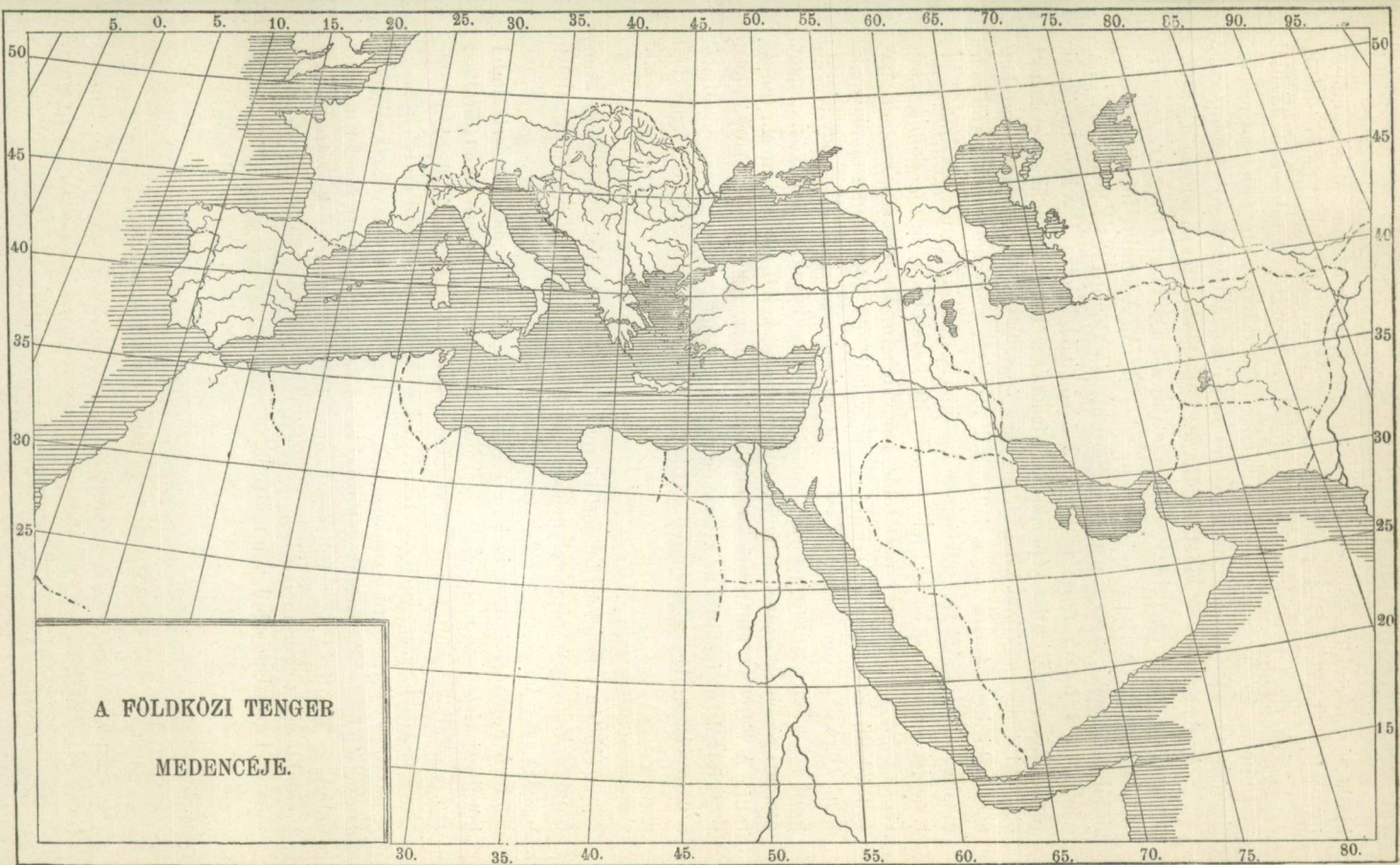
2. A gazella (*Antilope dorcas*) nagyságra és csinosságra nézve hasonlít az ózhez. Fölül világossárga, alól fehér; 18 %m hosszú szarvai alúl gyűrűzöttek, fölül simák és lantidomúlag összehajlottak. Élénk szemei alatt nagy könyögödör van. Hegyes fülei mozgékonyak; farka szőrbojthban végződik. A gazella nagy falkákban él Afrika sivatagjain; nagyon szilaj és futós állat, mely nem csak az embereknek, hanem a leopárdoknak is kedvelt vadászati tárgyát képezi.

3. A leopárd (*Felis leopardus*) 130 %m hosszúra nő; fölül vörhenyessárga, alúl fehér szőret két oldalról 6—7 sor 3—6 kerek pontból álló szabályos, fekete foltok díszítik. Feje, lába és 60 %m hosszú farka, szintén feketén foltozottak. A leopárd Afrika erdeiben tartózkodik, hol a fákon igen ügyesen mászkál és majmokat, madarakat, vadkecskéket, juhokat, sőt az embereket is megragadja ugrás közben.

4. A gyöngytyúk (*Numida meleagris*), formájára és termetére nézve hasonlít a fogolyhoz, de nagyobb. Apró fehér foltokkal, mint valami gyöngyökkel tarkálló világos vagy setét hamú színű tolla van. Feje tetején van egy hátra álló, szaru nemű, és veres bőrral borított kicsucsorodása, csőre veres viaszhártyával van borítva, az álla alatt levő mirigyes szakála kék, nyaka pedig feketével elegyes viola színű. Rövid szárnyai miatt alkalmatlan repülése van. Noha igen eleven, bátor és civakodó természetű, még is könnyen meg lehet szeliidíteni. Húsa és tojása jó ízű.

V. Visszapillantás a Földközi tenger medencéjére.

Az Apennini félsziget, Sicilia s a vele szemközt éjszakra nyuló Tuniszi félsziget a Földközi tenger keleti részét elválasztja a nyugatitól. A nyugati

A FÖLDKÖZI TENGHER
MEDENCÉJE.

kisebb rész partvidéke kevesebb tagozást mutat, mint a keleti. Mindazonáltal itt is elég öblöt és öblöcskét találunk, melyek alkalmas kikötőkül használhatók s a középkorban a világkereskedelem főhelyeit képezték. Fontosságuk később az Indiába vezető tengeri út és Amerika felfedeztetése óta csökkent ugyan, de újabb időben a szuezi csatorna megnyitása óta jelentőségük újból fokozódik.

Az Appennini félsziget, Sicilia és Corsica közt fekvő tenger Tyrhenumi tengernek nevezetik, délre tőle van a Siciliái tenger, éjszakra a Liguriai tenger a Genuai öböllel. Az Apennini félszigetet Sici-liától elválasztó Messinai s a Sardinia és Corsica közt levő Bonifacius-szorosok most a Lyoni'öbölből keletre igyekvő hajóknak rendes közlekedési útját képezik. Az Afrika és a Pyrrænusi félsziget között elterülő tengerrész öblökben igen szegény. — A tengerpart hosszában emelkedő hegyláncok azt a belföldtől elzárják, a csekély vízi folyók nem alkalmasak a hajózásra, sziklás, szűk völgyeik nem képeznek alkalmas közlekedési kapcsot a belföld felé — azért itt kevesebb virágzó kikötőt találunk, mint a Földközi tenger többi partvidékein. De másrésről innen magyarázható, hogy Afrika és Európa, melyek itt oly közvetlenül találkoznak, nem állanak s nem állottak soha oly szoros összeköttetésben egymással, mint azt a keleten Európa és Ázsia között tapasztaltuk. A Földközi tenger nyugati részének sajátosságai ugyanazok, melyeket keleti részén ismerni tanultunk. A víz gyors kipárolgása által okozott hiányt, itt még kevésbé pótolják nagy folyók; a vízhiányt az Atlanti oceánnak kell pótolni, innen magyarázható a nagy vízáramlás az utóbbiból a Gibraltári szoroson át a Földközi tengerbe.

Miután a Földközi tengert környező földterületekkel s magának ezen tengernek is egyes részeivel megismerkedtünk, vessünk még egy pillantást magára azon tengerre — ezt, mint egészet tekintve.

A Földközi tenger beltenger, azaz egy minden oldalról szárazfölddel körülvett víztömeg, mely csak azért nem nevezhető tónak, mivel a Gibraltári szoros által összeköttetésben áll azokkal a vizekkel, melyek Földünk felületének nagyobb részét borítják. Külső alakja szerint nyugatról keletfelé hosszabb (3700 $\%_m$), mint éjszokról délre széles. Szélessége az éjszokról délre benyuló félszigetek szerint változó. Az egész általa borított terület megközelítőleg 3 mill. $\square \%$. Mélysége szinte igen különböző. A szárazföldtől távolabb eső részei mélyebbek, kevésbé mély a szárazföld közelében; 4000 méternél azonban sehol sem mélyebb.